

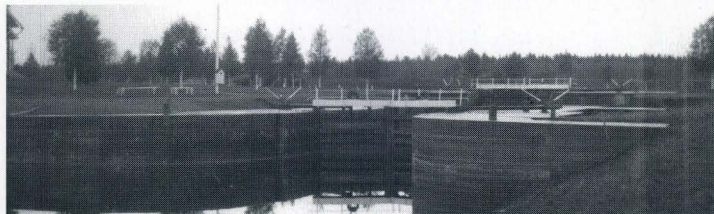
TEOLLISUUS- JA LIIKENNE- ARKEOLOGIAA POHJOIS-SAVOSSA

Katsaus Museoviraston kenttäkauden 1999 tutkimuksiin

Karim Peltonen

Vaikka Suomessa on viimeisen noin kymmenen vuoden aikana suoritettu lukuisia teollisuusperintöön kohdistuvia arkeologisia tutkimuksia, ei varsinaista teollisuusarkeologista tutkimussuuntaa ole maahamme muodostunut. Syynä ovat olleet tutkimusten hajanaisuus ja sattumanvaraisuus sekä tulosten jääminen julkaisemattomiksi, mitkä seikat osaltaan ovat haitanneet alan pitkäjänteistä kehittämistyötä. Museoviraston Pohjois-Savossa vuodesta 1996 alkaen suorittamat teollisuus- ja liikennekohteiden restauroinnit muodostavat hankekokonaisuuden, jossa arkeologisia tutkimuksia on muutaman vuoden ajan pyritty kehittämään aiempaa ohjelmallisemmin. Ohessa esitellään kuluneen kauden kenttätöitä sekä arvioidaan saavutettuja tuloksia. Suoritetut tutkimukset toivottavasti auttavat osaltaan teollisuuskohteiden arkeologisen tutkimustyön kehittämisessä.

Saarikosken kanava 1910-luvulla. Kuva: Kanavamuseo.

Museovirasto Pohjois-Savossa

Museoviraston rakennushistorian osaston ensimmäinen restaurointikohde Pohjois-Savon alueella oli Jyrkkäkosken ruukki Sonkajärvellä. Vuoden 1996 kesällä aloitetun hankkeen päätyttyä viime vuonna ovat vuorossa olleet Salahmin ruukki Vieremällä, Saarikosken sulkukanava Iisalmissa ja Koillis-Savon talonpoikaiset raudanvalmistuspaikat Juankoskella ja Rautavaaralla. Työministeriön Pohjois-Savon TE-keskuksen kautta rahoittamien hankkeiden kokonaiskustannusarvio on noin 10 Mmk, josta tämän vuoden osuus on ollut noin 3,8 Mmk.

Museovirastolle Pohjois-Savon järvimalmiruukkien restauroinnit ovat olleet jatkoa vuonna 1994 valmistuneelle Ilo-mantsin Möhkön restauroinnille. Vastaavantyyppisiä suurehkoja työministeriön työllisyystyövaroin rahoitettamia ruukkirestaurointeja virastolla on Länsi-Suomessa ollut yksi, Kullaan Leineperi 1988–1994. Lisäksi pienempiä restaurointitöitä on työllisyystyövaroin tehty Stömforsin (Ruotsinpyhtää) ruukilla. Tällä hetkellä Museovirastolla on – tässä artikkelissa esiteltävien ruukkikohteiden lisäksi – käynnissä laaja Karkkilan masuunin restaurointityö sekä Haapakosken (Pieksämäen mlk) masuunin restaurointi. Kaikkiaan maassamme on kahden viime vuosikymmenen aikana Museoviraston kautta rahoitettu yhteensä noin 11 ruukinalueen hoito- ja restaurointitöitä tai niiden suunnittelua.¹ Töiden päätavoitteena on yleensä itseisarvoisesti ollut kohteissa olevien raunioiden tai rakenteiden kunnostaminen ja niiden säilymisedellystysten parantaminen. Vi-

me vuosien aikana kohteiden nähtävyyden ja käyttöarvon kohottaminen on kuitenkin muuttunut yhä merkittävämmäksi tavoitteeksi, mikä on näkynyt muunmuassa aikaisempaa rohkeampana suojarakenteiden suunnitteluna ja rekonstruointeina.²

Museoviraston Pohjois-Savon hankkeiden tavoitteet ovat etupäässä matkailullisia ja kansanvalistuksellisia; tarkoitus on erilaisin raivaus-, kaivaus- ja suojaamistoin kohottaa kohteiden nähtävyyden arvoa ja saattaa niihin liittyvä historia paremmin yleisön ulottuville. Alueellisena tavoitteena on muodostaa kohteista maakunnallinen, järvimalminteollista ja esiteollista jalostusta ja toiminnan synnyttämiä ympäristöjä esittelevä matkailureitti. Päävastuu kohteiden matkailullisessa kehittämisessä, tuoteistamisessa, on Pohjois-Savon ruukkien kehittämishankkeella. Iisalmen Saarikosken kanava poikkeaa ruukeista historiansa ja käyttötarkoituksensa puolesta. Hanke jatkaa kuitenkin Museoviraston aikaisempia kanavarestaurointeja, ollen nyt järjestyksessä kolmas kunnostettava puusulku – aikaisemmat ovat Ilo-mantsin Möhkön kanava 1988–1994 ja Suonenjoen Kuivataipaleen kanava 1993–1996. Valmistuttuaan sulku toimii jälleen osana Kiurujoen väylää, mahdollistaen osaltaan veneliikenteen Kiuruvedeltä Iisalmeen ja edelleen muualle Saimaan alueelle.

Teollisuuskohteiden arkeologiasta

Teollisuus- ja liikennehistoriallisten kohteiden restaurointeja on maassamme tehty jo parin vuosikymmenen ajan, mutta töiden yhteydessä tehtäviin arke-

ologisiin tutkimuksiin on panostettu vasta 1990-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäisiä restaurointihankkeita, joissa mukana on ollut arkeologi alusta alkaen, ovat edellä mainitut Sonkajärven Jyrkkäkosken ruukin ja Karkkilan Högforsin masuunin restaurointityöt. Saatujen kokemusten perusteella tutkimuspanosta on uusissa hankkeissa lisätty ja kehitetty, ja Museoviraston rakennushistorian osaston tavoitteena on ollut laatia menettelytapaohje (Code of Best Practice, CBP) ohjenuoraksi restaurointikohteiden arkeologisille tutkimuksille. Taustalla on vaikuttanut huoli siitä, että restaurointityöt kohteeseen kajoavina aina tuhoavat autenttisia rakenteita ja hävittävät niissä mahdollisesti piilevää korvaamatonta infor-

maatiota.³ Vallinnut käytäntö ei myöskään ole vastannut antikvaarista toimintaa sääteleviä kansainvälisiä sopimuksia, eettisiä ohjeita tai omaa lainsäädäntöämme.⁴ Rakennushistorian osaston menettelytapaohjeessa arkeologia onkin pyritty integroimaan osaksi restaurointiprosessia ja saattamaan se restaurointia ohjaavaksi ja dokumentoivaksi toiminnaksi. Samalla tavoitteena on ollut kenttätömentelmien tekninen ja teoreettinen kehittäminen alan ajantasaistamiseksi.

Salahmin ruukin restaurointi

Salahmin ruukki sijaitsee Murennusjoen varressa, Kyhiänkosken partaalla.

Jyrkkäkosken ruukinalue 1890-luvulla, ruukinhoitajana 1890–97 toimineen Pehr Granfeltin kuvaamana. Kosken oikealla rannalla skotlantilaistyyppisen nk. Uuden masuunin suojarakennus, vanhempi multahirsimasuuni jää taustalle kuvan keskellä. Kuva: yksityiskokoelmat / kopio MV:RHOA.

Ruukille on Vieremän kirkolta matkaa noin 20 kilometriä pohjoiseen. Ruukin historia alkaa vuodesta 1807, jolloin alunperin veljekset Elias ja Lars Dahlström yhtiökumppaninaan vapaa-herra Simon Wilhem Carpelan aloittivat harkkoyhtymän rakentamisen Salahmille. Sodan hidastuttamana laitos valmistui vasta vuonna 1810. Kokonaisuuteen kuului kivinen harkkouuni, kankivasarapaja sekä mylly ja saha. Ruukin tuottama rauta oli laadukasta, mutta lähinnä vedenpuutteen vuoksi ruukin vuosituotanto jäi pienehköksi.⁵

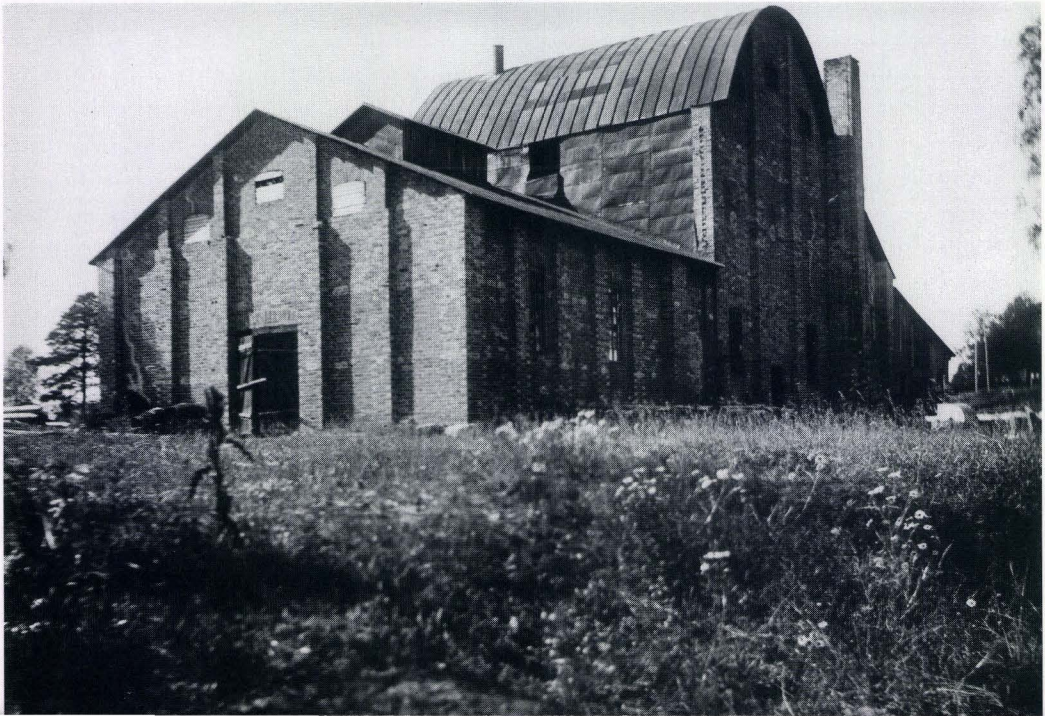
Lupaavan alun jälkeen alkuperäiset omistajat luopuivat pian yrityksestään ja ruukki siirtyi usean eri omistajan kautta lopulta raahelaiselle kauppaneuvos Zachris Franzénille. Kauppaneuvoksen

ajasta muodostui ruukin kulta-aikaa. Salahmista tuli keskus laajalle ruukkiyritykselle, johon kuuluivat Saarikosken, Nissilän ja Kauppilanjoen apuhytit sekä Jyrkkäkosken masuuni. Ruukin viereen kohosi kartano kaikkinne siihen kuuluneine talousrakennuksineen.

Franzénin kuoleman jälkeen (1852) ruukki säilyi perikunnan omistuksessa aina vuoteen 1874. Laitokseen tehdyt investoinnit olivat pieniä eikä varsinaisesti mitään uutta ruukille rakennettu. Uuden omistajan, Paul Wahl & Co:n myötä ruukin toimintaa tehostettiin ja sille rakennettiin uusi skotlantilaistyyppinen masuuni.

Salahmi säilyi Paul Wahl & Co:n omistuksessa aina vuoteen 1909, jolloin

Salahmin skotlantilaistyyppisen masuunin suojarakennus 1920. Pahasti ränsistynyt rakennus purettiin 1960-luvulla. Kuva: Samuli Paulaharju, MV:RHOA.

se yhtiön konkurssin myötä siirtyi osaksi A. Ahlströmin laajaa omaisuutta. Mahdollisesti ruukki toimi vielä vuonna 1909, mutta pian tämän jälkeen se sai jäädä tyhjilleen. Koskeen rakennettiin vuonna 1919 sähkövoimala (uusittu 1953 ja 1996) ja vanhoissa tehdasrakennuksissa toimi vuosina 1919–20 terva- ja täpättitehdas. Masuuni purettiin 1930-luvulla ja tyhjilleen jäänyt ja uhkaavasti rapistunut masuunin suojarakennus 1960-luvulla. Ruukinalueen ja Kyhiänkosken vesivoiman osti 1950-luvun alussa Savon Voima OY, jonka omistuksessa ruukinalue ja voimala yhä ovat.

Vieremän Salahmin ruukin restaurointi aloitettiin kuluvana vuonna. Kustannusarvioltaan noin 0,5 Mmk:n suuruinen hanke on vuoden mittainen ja sen tarkoituksena on raivata esiin ruukinalueelta pahoin maan ja kasvillisuuden peittoon joutuneet tuotantorakennusten rauniot. Työt ruukinalueella aloitettiin kesäkuussa raivauksin ja niitä jatkettiin elokuussa arkeologisin kaivauksin. Hieman yli kaksi kuukautta kestäneiden kaivausten tavoitteena oli selvittää eri tuotantolaitosten sijaintia ja säilyneisyyttä sekä samalla huolehtia siitä, että rauniot tulevat asianmukaisesti paljastettua ja dokumentoitua. Päätaavoitteena oli masuunin ja sen suojarakennuksen perustusten paikallistaminen.

Raunioiden paikannus onnistui erinomaisesti, samoin paljastuneet rakenteet saatiin dokumentoitua vähintäänkin tyydyttävästi. Masuunin ja sen suojarakennuksen jäännökset osoittautuivat paljon luultua paremmin säilyneiksi ja erityisesti tuotannossa käytetyt puhallusjärjestelmän laitteiden perustukset ja ilmaputkistot ovat säilyneet

erittäin hyvin. Lisäksi esille kaivettiin lämminilmalaitteen ja ruukin myllyn raunioita. Havainnot selkiyttävät myös masuunin suojarakennuksissa toimineen tervatehtaan vaiheita ja rakennetta. Kenttätöissä käytetyistä menetelmistä voidaan todeta, että luonnollisiin kerroksiin perustunut dokumentointi toimi hyvin. Lopulliset arviot voidaan kuitenkin esittää vasta jälkitöiden päätyttyä.

Koillis-Savon harkkoyhtypolku

Vuonna 1998 suoritetun inventoinnin perusteella Juankosken ja Rautavaaran kuntien alueilta tunnetaan noin neljäkymmentä – usein hyvinkin näyttävää – vanhaa talonpoikaista raudanvalmistuspaikkaa, jotka välillisten lähteiden perusteella voidaan ajoittaa 1700- ja 1800-luvuille. Juankosken (Strömsdahl) ruukin perusatamisajalta 1746 tiedetään, että raudanvalmistus kuului seudun talonpoikien säännöllisiin sivuelinkeinoihin ja ruukki käytti pitkään hyväkseen talonpoikien toimittamaa harkkorautaa. Itä-Suomen ruukkiteollisuuden laajentumisen myötä erilaiset rajoitukset ja koventunut kilpailu tekivät talonpoikaisesta raudanvalmistuksesta kannattamatonta. Koillis-Savossa talonpoikien raudanvalmistus lakkasi kuitenkin lopullisesti vasta poikkeuksellisen myöhään, 1800-luvun alkupuolella.⁶ Yhdessä Juantehtaan toimintaan liittyvien kalkki- ja kvartsilouhosten kanssa talonpoikaiset hytinpaikat muodostavat Koillis-Savossa historiallisesti merkittävän ja hyvin säilyneen kokonaisuuden – esiteollisen raudanvalmistuksen maiseman – joka

ainutlaatuisella tavalla ilmentää Itä-Suomen raudanjalostuksen historiallisia vaiheita, erityisesti järvimalmin talonpoikaisen jalostamisen vaihtumista teollisuudeksi.

Koillis-Savon Harkkohyttipolku -hankkeen tarkoituksena on tutkimuksin tuottaa lisätietoa seudun esiteollisesta raudanvalmistuksesta sekä saattaa tieto yleisön ulottuville. Kaksivuotisen ja noin 880 000 mk maksavan hankkeen tavoitteena on kohottaa harkkohyttien nähtävyyssarvoa raivaamalla niitä kasvillisuudesta sekä rakentamalla niiden varaan viitoitettu reitistö eli polku ja järjestämällä reitille opastuskeskus sekä harkkohytin rekonstruktio raudanvalmistuksen havainnollistamiseksi. Kouluttamalla seudun turisti- ja eräoppaat reitillä opastajiksi reitti toimii itsenäisenä nähtävyytenä ja tukee siten alueen matkailua.

Inventointitietojen perusteella seudun harkkohytit ovat kaikki rakenteeltaan identtisiä. Kohteissa on aina kuoppamainen ja usein laaja miilu sekä yksi tai useampi kivistä rakennettu ja kuonakasojen ympäröimä hytinpiippu. Miilu ja piippu ovat yleensä vain muutaman metrin päässä toisistaan siten, että kohteiden kokonaispinta-alaksi muodostuu vain muutaman sata neliömetriä. Runsaimmillaan kuonaa on kohteilla useita kymmeniä kuutioita, mutta on myös kohteita, joissa kuonan määrä jää vain muutaman kuution.

Kuluvana vuonna reittihankkeessa tutkittiin kahta Juankosken Säyneisiin sijoittuvaa hytinpaikkaa. Kaivauksissa saatiin uutta tietoa hyttien rakentamistavoista sekä kohteiden sisäisestä toiminnallisesta rakenteesta. Koh-

teista ensin tukittu Säyneisten Kuikkapuro osoittautui useampaan kertaan käytetyksi hytiksi, ja tällä kohteella hytin piippu oli uusittu joitakin kertoja, mikä osaltaan vaikeutti päätelmien tekoa sen rakenteesta. Kohteen miilu saatiin kuitenkin varsin tyydyttävästi tutkittua. Miilu osoittautui alunperin pitkänomaiseksi, kulmistaan pyöreäksi kaivetuksi kuopaksi, jonka ympärille oli käytön myötä kasautunut maavalli. Rakenteeltaan miilu vastaa seudun muillakin raudanvalmistuspaikoilta havaittuja miiluja. Miilun tyyppi on seudulle ominainen, eikä sille tunneta toistaiseksi vastineita muualta Suomesta.

Jälkimmäisellä kohteella, Ala-Luostan Hyttipuruolla, hytin piippu osoittautui erinomaisen hyvin säilyneeksi. Kaivausten yhteydessä tutkittiin hytin ympäristöä laajemmin, jolloin vain muutaman metrin päästä piipusta löytyivät kivisellä tulisijalla varustetun pienen puurakennuksen jäänteet. Tulisijan ahjomaisesta muodosta ja rakennuksen pienestä koosta päätellen kyseessä saattaa olla hytillä valmistetun harkkoraudan jälkikäsitteilyyn liittyvä paja tai muu vastaava rakennus.

Saarikosken kanavan restaurointi

Vaikeakulkuisen Kiurujoen kanavointia esitettiin ensimmäisen kerran kerran jo 1860-luvulla. Hanketta jouduttiin kuitenkin lykkäämään varojen puutteessa. Aluetta kohdanneiden katovuosien aiheuttaman ahdingon helpottamiseksi senaatti aloitti Kiurujoen kanavoinnin hätäaputoimina vuonna 1903.⁷ Kanavan rakennustöihin osallistui useita satoja

miehiä.

Vuonna 1906 avatun kanavan tavara- ja henkilöliikenne oli alusta alkaen vilkasta. Toukokuun alusta lokakuun loppuun kestäneiden purjeshduskausien aikana sulutettiin noin 1000–1100 alusta. Tämä merkitsi parhaimmillaan noin 38 aluksen päivävauhtia. Kanavan kulta-kausi jäi kuitenkin lyhyeksi, ja vuonna 1923 valmistunut Iisalmen ja Ylivieskan välinen rautatieyhteys romahdutti kanavaliikenteen. Lopulta kannattamattomaksi käynyt sulku lopetettiin vuonna 1931. Veden virtaaminen estettiin maapadoin, ja kanavaympäristö jäi hitaasti rappeutumaan. Kanavankaitsijan virka-asunto ja sulun ylärakenteet purettiin 1970-luvulla. Nykyisin sulusta on jäljellä noin kaksi kolmasosaa sen alkuperäisestä korkeudesta. Sulun vedenalaiset osat ovat säilyneet hyvin, mutta veden yläpuolelle jääneet osat ovat lahonneet lähes täysin.

Saarikosken kanavan restaurointi aloitettiin viime vuoden toukokuussa. Hankkeen tarkoituksena on palauttaa kanava käyttökuntoon ja avata Kiurujoen väylä uudelleen liikenteelle. Tavoitteena on näin alueen matkailullisia edellytyksiä parantamalla edistää pysyvien työpaikkojen syntymistä seudulle. Valmiiseen kohteeseen liitetään informaatiopiste kertomaan reitin ja sulun historiasta. Restaurointityö toteutetaan yhteistyössä Merenkululaitoksen Järvi-Suomen merenkulkupiirin kanssa, jonka hallintaan ja hoitoon valmis kanava myös jää.

Restaurointitöiden myötä rakenteellisesti liian lahot sulunosat on purettu ja korvattu uusilla, entisen kaltaisilla rakenteilla. Ensimmäiset purkutyöt suoritettiin jo viime kesänä, ja samassa yh-

teydessä rakenteet pyrittiin dokumentoimaan mahdollisimman hyvin. Työ osoittautui kuitenkin arvioitua vaativammaksi ja laajemmaksi ja työhön varattu yhden tutkijan työpanos selvästi alimitoitetuksi.

Kesän 1998 aikana rakenteen peruseriaatteet saatiin kuitenkin selvitettyä ja erilaiset pultti- ja salvosliitokset tyypiteltä. Rakenne dokumentointiin perinteisin menetelmin piirtämällä siitä tasot ja leikkaukset. Työn lopputulokset, erityisesti rakenteen mallintaminen ja dokumentoinnin tarkkuus jäivät kuitenkin epätydyttävälle tasolle. Syynä oli ennen kaikkea henkilöresurssien vähyys sekä rakenteen poikkeuksellinen luonne, minkä vuoksi valmista työskentelymallia tai dokumentointirutiineja ei ollut käytettävissä.

Edellisvuoden virhearvioista viisastuneena kulvana vuonna dokumentointia tehostettiin teknisiä ja henkilöresurseja lisäämällä. Kesä–heinäkuun aikana suoritetuissa kenttätöissä keskityttiin sulun eteläpuoleisten rakenteiden dokumentointiin, jotka työmaan ohjelman mukaisesti purettiin yhteen kolmasosaan niiden alkuperäisestä korkeudesta. Purkutyön yhteydessä rakenne mitattiin digitaalisesti ja erilaiset salvos- sekä pulttiliitokset dokumentoitiin kuvaamalla ja kirjallisesti. Apuna tyypittelyssä käytettiin viime vuonna tehtyä luokittelua. Dokumentoinnin tavoitteena oli tallentaa purettavien osien tekninen konstruktio sekä samalla kehittää vastaavankaltaisen puisen, kolmiulotteisen rakenteen digitaalista dokumentointia.

Mittaustyössä käytettiin välineinä takymetriä, mutta tarvittaessa yksityiskohdat mitattiin käsin. Jälkityövaiheessa

mittaukset ajetaan rakenteen mallintamista varten piirto-ohjelmaan. Rakenteesta otettiin myös kuvasarja fotogrammetrista mallintamista varten. Stereokuvausaineiston käsittelyssä on tarkoitus testata kevyttä näyttöpäätetyöskentelyyn kehitettyä ohjelmistoa.

Jo tämänhetkisten tulosten perusteella näyttää siltä, että dokumentoidun kohteen kolmiulotteisuudesta ja monimutkaisuudesta johtuen digitaalinen mittaus on lähes ainoa keino hallita rakenteen kaikkia yksityiskohtia ja samalla visualisoida rakenne yleisesti ymmärrettävällä tavalla.

Lopuksi

Teollisuuskohteiden arkeologisen tutkimuksen mielekkyyttä on toisinaan arkeologipiireissä epäilty, joskaan ei avoimesti. Käytännön kokemukset osoittavat kuitenkin, että arkeologiset kenttätyöt tuottavat perustietoa kohteiden fyysisestä ja toiminnallisesta rakenteesta sekä vaikutuksesta ympäristöön.⁸ Vaikka yleisten, teollisuuden kehitystä makrotasolla luonnehtivien kehityslinjoiden muodostamisessa ei arkeologisella aineistolla ehkä nuorimpien tai muuten kirjallisesti hyvin dokumentoitujen kohteiden osalta ole relevanssia, täydentävät yksittäisestä kohteesta tehtävät havainnot vähintäänkin kohdetta itseään koskevia kirjallisia lähteitä ja niistä muodostettavaa kuvaa sekä auttavat liittämään kirjalliset tiedot maastossa oleviin konkreettisiin jäänteisiin tai rakenteisiin.

Kuluvana vuonna Pohjois-Savossa suoritettut kenttätutkimukset kohdistui-

vat mahdollisimman erityyppisiin kohteisiin. Hankkeissa voitiin kuitenkin totetuttaa rakennushistorian osaston uusia tutkimuseriä. Samalla kaikki tehdyt kenttätyöt ovat osaltaan vieneet eteenpäin historiallisen ajan arkeologisten kenttätyötekniikoiden kehittelyä, joista varsinkin luonnollisten kerrosten mukaan kaivamisella ja digitaalisilla mittauksilla tulee tulevaisuudessa olemaan yhä suurempi merkitys.

Arvioitaessa kenttätöiden tieteellistä merkitystä nousevat Koillis-Savon kaivaukset kiistatta ohitse muiden. Juankosken ja Rautavaaran kaivaustulokset auttavat nyt tulkitsemaan aikaisemmissa inventoinneissa kerättyä tietoa sekä ymmärtämään paremmin Koillis-Savon talonpoikaista raudanvalmistusta alueellisenä ja historiallisena ilmiönä. Koillis-Savon kaivaustulokset ovat myös verrattavissa Etelä-Savossa ja Kainuussa aikaisemmin tehtyihin raudanvalmistuspaikkojen kaivauksiin.⁹ Näin tulokset mahdollistavat siten paitsi laajempien historiallisten kehitysprosessien tunnistamisen, myös kansainväliset vertailut esimerkiksi Ruotsin vastaavien raudanvalmistuskohteiden kanssa. Koillis-Savon harkkoyhtytöpolkuhanketta tutkimukset ovat palvelleet sen perustiedon tuottajina, jonka välittäminen yleisölle on yksi reitin päätarkoituksista.

Jatkossa Koillis-Savon talonpoikaista raudanvalmistusta on tarkoitus tutkia laajemmin kaivaus- ja inventointihavainnoja sekä historiallista lähde-materiaalia yhdistämällä. Näin toivottavasti kuvaa ilmiöstä voidaan yhä tarkentaa ja syventää. Samalla tutkimukset toimivat metodologisenä kokeiluna, joka mahdollistaa historiallisten lähteiden ja

arkeologisten havintojen välisen suhteen pohdiskelun.

Salahmin ja Saarikosken tulosten tieteellistä merkitystä on vielä vaikea arvioida, mutta työt onkin nähtävä ennen kaikkea antikvaarisen toiminnan yhteydessä tehtävänä perusdokumentointina, joka toivottavasti voidaan joskus tulevaisuudessa hyödyntää myös tieteellisissä yhteyksissä. Salahmin tuloksia voidaan kyllä verrata Sonkajärven Jyrkkäkosken ja Karkkilan Högforsin vastaaviin kaivauksiin, minkä kautta voidaan ehkä muodostaa kuva siitä kuinka tekniset järjestelyt eri ruukeilla ratkaistiin. Parhaiten tulokset kuitenkin valottavat Salahmin ruukkia itseään ja kertovat kohteen sisäisiä järjestelyistä tietoja, jotka ehkä kirjallisista lähteistä puuttuvat. Restaurointihankkeen osana kaivaukset sallivat raunioiden asianmukaisen ja mahdollisimman hellävaraisen paljastamisen, ja huolellisen dokumentoinnin ansiosta mahdolliset jatkoimet voidaan nyt suunnitella tiedolle perustaen.

Jatkossa kaivaushavainnot on tarkoitus verrata paikallista asukkailta haastatteluin kerättävään tietoon. Tällainen vertailututkimus toivottavasti auttaa tulkitsemaan ja ymmärtämään paremmin kaivaushavainnot. Samalla kyseessä on metodologinen kokeilu kahden täysin erityyppisen lähdeaineiston yhdistämisestä. Menetelmän soveltamisesta on jo positiivisia kokemuksia esimerkiksi kansanomaista kalkinpoltoa Vimpelissä tutkineen hankkeen yhteydestä.¹⁰ Paikallisten asukkaiden haastattelu antaa myös persoonallisemman ja kokemusperäisen näkökulman raunioihin, seikka joka syventää esimerkiksi yleisölle suunnattavaa infor-

maatiota.

Saarikoski ainoana perusteellisemmin dokumentoituna puusulkuna maassamme jää toistaiseksi enemmänkin kuriositeetiksi. Saarikosken mittauksilla on kuitenkin oma mittaamaton itseisarvonsa, koska ne ovat ainoat dokumentit toteutetusta sulkurakenteesta, toisin kuin alkuperäiset suunnittelukuvat, jotka eivät kuvaa valmistunutta rakennetta. Puutteellisinakin Saarikosken mittaukset saattavat sisältää tietoa teknisistä ratkaisuista tai sovellutuksista, joiden merkitystä emme vielä ymmärrä, mutta jotka rakennetta tarkemmin analysoitaessa esimerkiksi kanava- ja vesirakennusteknisen tutkimuksen näkökulmasta saattavat olla ratkaisevia. Restauroinnin kannalta tutkimukset tulevat jälkijunassa, eikä niitä ole voitu käyttää esimerkiksi suunnittelun ohjaamiseen. Kyseessä on valitettava esimerkki töiden väärästä rytmittämisestä, jollaisilta toivottavasti vastaisuudessa vältetään menettelytapahojeita ja rutiineja kehittämällä.

Tehdyillä kenttätutkimuksilla ja varsinkin niiden yhteydessä suoritetuilla dokumentoinneilla on tieteellisten tutkimusten ja töiden ohjauksen lisäksi myös kolmas, joskin ei vähäisin sovel-lusalueensa. Dokumentoinnit toimivat erinomaisina kuvaamisvälineinä välitettäessä ja havainnollistettaessa kohteiden toimintaa ja historiaa laajemmalle yleisölle. Tämä merkittävä käyttö-alue on meillä herkästi unohdettu, mutta Pohjois-Savon kohteiden suuntautuessa ennen kaikkea matkailu- ja opetuskäyttöön tavoite voidaan toivot-tavasti huomioida niissä riittävässä määrin.

¹ Tekstissä mainittujen lisäksi Museovirasto on ollut mukana Inkoon Fagervikin, Tammisaaren Skogbyn ja Oravaisten Kimon ruukinalueiden kunnostustöissä. (MV:RHOA, aiheesta ks. myös Gestrin 1999).

² Tällä hetkellä pisimmälle viety on Högforsin masuunin restaurointi, jossa varsin pitkälle tuhoutunut masuuni palautetaan rekonstruoimalla lähes alkuperäistä vastaavaan asuunsa. Härö ja Koskinen 1999, s. 146 ja Gestrin 1999.

³ Peltonen 1999b.

⁴ Esim. International Council of Monuments and Sitesin (ICOMOS) nk. Venetsian julistus 1965 tähdentää tutkimusten merkitystä ja asemaa osana restaurointiprosessia. Arkeologian asemasta ks. Euroopan neuvoston nk. Maltaan sopimus sekä muinaismuistolaki. (Ks. esim. www.icomos.org).

⁵ Ks. esim. Laine 1952.

⁶ Peltonen 1999a; Forsberg 1996, s. 22.

⁷ Esim. Myllykylä 1991.

⁸ Ympäristö tässä yhteydessä lähinnä ihmistoiminnan synnyttämänä kulttuuriympäristönä. Tutkimukset esim. Jyrkkäkoscella auttoivat ymmärtämään paikan teollisen maiseman luonnetta ja ruukkitoiminnan merkitystä maiseman muokkaajana.

⁹ Lehtinen 1998.

¹⁰ Peltonen 1998 ja Ylönen 1998.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

FORSBERG, Juha ja KANKKUNEN, Ari, 1996. Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juantehtaan historia 1746–1996. Juankoski.
 GESTRIN, Tryggve, 1999. Industriell arkeologi i Finland – Fallet Högfors bruk. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät, toim. Niukanen. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20. Hel-

sinki.

HÄRÖ, Erkki ja KOSKINEN, Helinä, 1999. Tehdassalista teolliseen maisemaan. Muistomerkki – rakennetun historian ulottuvuuksia. Helsinki.

LAINE, Evert, 1952. Suomen vuoriteollisuuden historia III. Helsinki.
 LEHTINEN, Leena, 1998. Kansanomainen raudanvalmistus Rantasalmella. Tekniikan Waiheita 4/1998.

MV:RHOA, Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto. Restaurointihankkeiden asiakirjat sekä kaivauskertomukset. Helsinki.

MYLLYKYLÄ, Turka, 1991. Suomen kanavien historia. Helsinki.

NYMAN, Harri, 1999. Teollisuusarkeologia osana museointia. Hallan Ukon tervauuni Hyrynsalmella. Muistomerkki – rakennetun historian ulottuvuuksia. Helsinki.

PELTONEN, Karim, 1997. Jyrkkäkosken ruukki. Tekniikan Waiheita 2/1997.

PELTONEN, Karim, 1998. Kun Piru itse hyppäsi piisistä. Tekniikan Waiheita 1/1998.

PELTONEN, Karim 1999a. Koillis-Savon harkkohytti-inventointi. Painamaton inventointikertomus MV:RHOA. Helsinki.

PELTONEN, Karim, 1999b. Tarvitaanko restaurointikohteessa arkeologiaa? Historiallisen ajan arkeologian menetelmät, toim. Niukanen. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20. Helsinki.

YLÖNEN, Raija, 1998. Kalkinpoltto Vimpelissä. Tekniikan Waiheita 1/1998.

Kirjoittaja toimii Museoviraston rakennushistorian osastolla Pohjois-Savon restaurointihankkeista vastaavana tutkijana.